

IRODALMI SZEMLE.

Teleki Mihály (1634—1690.)

Irtta *dr. Balló István*, Csikszeredában nyomtatott Szvoboda testvérekénél
1903. 8° 250 l.

Teleki Mihály neve Erdély történetében korszakot jelöl. Nemcsak azért, mert az ő idejében új korszakhoz vezető változatos történelmi események játszódnak le, hanem azért is, mert ez eseményeknek intézésében kortársai közül egyiknek sem jutott olyan kiváló szerep, mint Teleki Mihálynak.

Személyét, egyéniségét tekintve Teleki szintúgy kivált kortársai között. Eszes, ügyes volt, vagy mint kortársai s kora történelmének írója Cserei megjegyzi róla, „szép és gyors elméjü.” Ugyancsak kiváló tulajdonaira mutat rá az egykorú idegen, XIV. Lajos francia királynak egyik Erdélyben járt ügynöke, midőn ezt írja Telekiről: „tevékenysége hihetetlen, a legbonyolultabb ügyekben is eligazodik, vállalkozó, nagyratörő előzékeny, mértékletes.” De ugyanekkor hibáira is rámutat így jellemezvén őt: „igazságtalan, kegyetlen természetű, gyűlöletében engesztelhetetlen, erőszakos cselszövő, semmi sem szent előtte, midőn dicsvágyát és bosszúját kell kielégíteni.” A legtalálébban vannak itt kiemelve Teleki jó és rossz tulajdonai.

De korának legtipikusabb alakja is volt ő, mert mindazon tulajdonokat egyesítette önmagában, melyek korát is leginkább jellemezték. Talán innen magyarázható ki az a feltétlen siker, mely őt politikai pályafutásán nyomon kíséri. Legyőzve az akadályokat, a viszonyok szűle nehézségeket és emberek cselszövéseit, sulyos időben, váltságos történelmi események folyamán elsőrangú vezető pozíciót vív ki magának, hogy országa ügyeinek hosszú időn keresztül mindenkinek felett álló intézője legyen. Ez rövidre foglalva Teleki Mihály politikai pályafutásának iránya és útja. És az ilyen pályafutás nem a parvenuk, hanem csak a hívatott, a kiválasztott egyének útja lehet.

Teleki Mihály életrajza az itt mondottak után nem lehet pusztán biográfia. Az ő élete annyira összeforrt korának történelmével, hogy alakját csakis megfelelő széles kortörténelmi rajz keretében lehet igazán megvilágítani.

Balló István is így fogta fel tárgyát. *Teleki Mihály*ának részletes kortörténelmi keretet szabott s ebben mutatja be az egyszerű nemesi családból főúri rangra emelkedett és magas történelmi szerepet vitt alakját.

Legelőbb a család geneologiai leszármazását adja. Teleki őseit a dalmáciai és boszniai *Garázdák* családjából vezeti le addig, míg a Zágorhid, Szék és Telek helységek szerint három ágra szakadt Garázdák közül a Telekiek ága lép előtérbe s Mihálylyal történelmi jelentőségre emelkedik.

Azután Teleki Mihály ifjú éveit rajzolván a kor nevelésügyi viszonyait találóan illeszti be az életrajz keretébe. Hasonlóképen élénken megírt képét adja Teleki Mihály udvarnál töltött idejének s annak a — mondhatjuk — politikai pályára előkészítő szakiskolának is, mely a fejedelmi udvar körében nevedett ifjakat különböző rangfokozaton át vezeti, fejleszti s alkalmassá teszi a közügyek vezetésére.

Egy új fejezetben Teleki Mihálynak a II. Rákóczy György és Kemény János zászlói alatt vitt szerepét tárgyalja az életrajz írója. Majd a következő részben a hatalom polczán vitt szerepében mutatja be az író történelmi alakját. Élénk megvilágításban követik egymást azok a mozgalmas történeti események, melyek a nagyra törekvő Rákóczy György szerencsétlen vállalata nyomán a legsúlyosabb helyzetbe sodorták az országot. Teleki a lengyelországi hadjáratban már mint a fejedelem testőrkapitánya vesz részt s a szerencsétlen kimenetelű háború után is, mint leghűségesebb embere áll ura oldala mellett, ennek utolsó küzdelméig s hősi haláláig.

Az élet iskolájában férfivá növekedett, sokat látott és tapasztalt Teleki Mihály Várad elfoglalása után meggyőződhetett arról, hogy Erdély a török protekciójából már nem sokat remélhet, annál nagyobb ragaszkodással csatlakozott tehát a németpárti Kemény Jánoshoz, ki a rendek választásából Barcsayval szemben 1661. jan. 1-én Erdély országának fejedelmévé lön. A németpárti politikai iránynak képviselője maradt Teleki akkor is, a midőn néhány év múlva a török-tette fejedelemnek, Apaffi Mihálynak hűségére szegődött. Ezt az irányzatot Teleki Mihály sohasem tévésztette el szeme elől; még akkor sem, mikor ő a viszonyok által hajtván a bujdosók vezéréként szerepelt. Minélfogva azt kell mondanunk, hogy Teleki Mihály igazi történelmi szerepének súlya épen azon van, hogy ezt az irányzatot ügyesen felszínen tudta tartani s nem engedte, hogy a két hatalmas versengő fél élet-halál küzdelmeiben a két malomkő közé szorúlt Erdély egyoldalú politikai irányzatok, törekvések áldozatává essék és szétmorzsolódjék.

Balló István *Teleki Mihály*ában nem emeli ugyan ki történelmi alakja eme határozott missziószerű szerepét, de munkája életrajzi adatai nyomán mégis nyilvánvalóvá lesz Telekinek e tör-

ténelmi hivatása. A midőn erre rámutatunk, talán annak is magyarázatát adhatjuk, hogy az életrajz keretében az író hőségnek történelmi alakja, egyéniségének, jellemének rajza sem domborodhatott ki oly mértékben, mint a hogyan Teleki Mihály történelmi szerepe azt megkívánja. Bár e kijelentés Balló munkájának második felére, hol Teleki egyénisége a politikai küzdelmek terén mindinkább előtérbe nyomul, már kevésbé alkalmazható.

Ballónak részletes történelmi keretet kellett rajzolnia, mint a hogy azt monografiája — a fentebbiek szerint — megkívánta. E részletes történelmi korrajz keretében pedig Teleki Mihály személye sok helyt jóformán elvész, mert életének, történelmi szereplésének képét a rendelkezésére álló elégséges életrajzi adatok hiányában nem adhatta. De ugyanez oknál fogva egyéniségének, jellemének rajza sem domborodhatott ki. Ezt azonban nem annyira a *Teleki Mihály* írójának, mint inkább azon körülménynek kell betudnunk, hogy a nagynak nevezett Teleki élet s történelmi szereplését megvilágító adatok idáig nemcsak összegyűjtve nem voltak, sőt a korabeli történelmi anyag publicatiókban is csodálatos gyéren van Teleki Mihály képviselve. Talán épen ezt a hiányt óhajtja pótolni a M. Tud. Akadémia, midőn legújabbán a Teleki család támogatásával a Telekiek okmánytárának kiadását határozta el. A tizenkét kötetre tervezett Teleki család okmánytára kiadása remélhetőleg legközelebb meg is valósul, melylyel bizonyára gazdag adat-forrás nyílik meg a Telekiekkel foglalkozó történelem-búvárok előtt. Teleki Mihály életének megírása is ennek alapján válik majd igazán lehetővé.

Balló törekvését s munkáját azonban csak elismeréssel fogadhatjuk, mert nehézségek leküzdésével az első irodalmi emléket állította fel Erdély egyik kiváló diplomatájának s felhívta a figyelmet a nagynak nevezett Teleki Mihályra, kivel még bizonyára nem egyszer fogja érdemesnek tartani foglalkozni történetírásunk.

De Balló művét nyereségnek is kell tartanunk, mert ha teljes életrajzot nem adhatott is Teleki Mihályról, mégis az összes nyomtatott forrás adatai alapján s az Erd. Múzeum kézírattára egy részének idevonatkozó anyagát is felhasználva, egy derekas korrajz keretében mutatja be a nagy államférfi történelmi alakját.

Dr. Szádeczky Béla.

Meyer K.: Mívelődés történeti tanulmányai.

Meyer Keresztély: Kulturgeschichtliche Studien. Berlin (Allg. Verein für Deutsche Literatur) 1903. 304 lap. Ára 4 márka.

Van Németországnak 1873 óta oly tudományos irodalmi egyesülete, a melynek célja a történeti, irodalmi, nép és földrajzi, természettudományi, bölcséleti, zenei és művészeti tudományágaknak